

УДК 159.923

Е. Л. Носенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ФОРМА ПРОЯВУ ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ – РЕФЛЕКСИВНОЇ СВІДОМОСТІ

Розглянуто підходи до вирішення завдання наповнення змістом нового поняття, пов'язаного з визначенням «основи особистості», – категорії можливого. На прикладі аналізу результатів концептуалізації феномена емоційного інтелекту продемонстровано продуктивність розгляду рівня сформованості рефлексивної свідомості як важливої складової особистісного потенціалу.

Ключові слова: емоційний інтелект, рефлексивна свідомість, особистісний потенціал, категорія можливого.

Рассмотрены подходы к решению задачи наполнения смыслом нового понятия, связанного с определением «основы личности», – категории возможного. На примере анализа результатов концептуализации феномена эмоционального интеллекта продемонстрирована продуктивность рассмотрения уровня сформированности рефлексивного сознания как важной составляющей личностного потенциала.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, рефлексивное сознание, личностный потенциал, категория возможного.

The paper presents the description of the approaches to defining the meaning of a new concept, revealing the “essence of the personality”, – the category of the possible. With reference to the conceptualization of the phenomenon of emotional intelligence the significance of interpreting the level of reflexive consciousness as an important component of the personality potential is demonstrated.

Key words: emotional intelligence, reflexive consciousness, personality potential, the category of the possible.

Вступ. Структурний підхід до дослідження особистості, у межах якого була здійснена спроба надати відповідь на риторичне запитання одного із засновників цього підходу Г. Олпорта «Яким повинно бути психологічне життєописання людини?» [8], являє собою так званий «перший погляд», як його назвав Х. Хекхаузен [11, с. 18], на визначення чинників розбіжностей у поведінці людини в процесі життєдіяльності, які пов'язують з її темпераментом, характером та стійкими особистісними диспозиціями. «Другий погляд» на особливості поведінки людини відбиває її варіативність, пов'язану з розбіжностями у адаптивності до ситуаційних впливів [11, с. 27–28]. «Третій погляд» на чинники відмінностей у поведінці людини, який відбиває взаємодію особистості із ситуацією, поки ще залишається одним з провідних принципів досліджень особистості. Його доповнення принципом «триадного реципрокного детермінізму» в межах соціально-когнітивної теорії особистості А. Бандури, хоча і висвітлює роль індивідуального досвіду людини у вірогідності досягнення нею різних рівнів суб'єктивної ефективності, але сутність детерміністського підходу до вивчення психічних явищ у цілому не змінило [8]. Проте останнім часом, як підкреслюють автори новітньої монографії з проблем особистісного потенціалу [4, с. 12–41], розпочався етап розробки нової персонології, у межах якої зовнішню ситуацію у контексті визначення чинників змін у поведінці запропоновано розглядати як простір «не стимулів, а можливостей» [11, с. 32].

Саме з уведенням у лексикон психології особистості *категорії можливого* як ключової категорії для дослідження особистісного потенціалу сучасні дослід-

ники пов'язують вихід психології особистості на новий рівень розуміння відмінностей у формах прояву активності людини і появу «другої» психології. На відміну від «першої», традиційної психології, що концентрувалась на вивченні особистості з акцентом на детермінованість її поведінки стійкими особистісними властивостями і змінними ситуаційними факторами, «друга» психологія досліджує особистість з акцентом на дію рефлексивної свідомості, що, на думку автора сучасної еволюційної концепції особистості М. Чиксентміхайі, звільнює людину від домінування генетичної програми і надає їй «додатковий ступінь свободи» [16, р. 9].

Постановка проблеми. Поява у науковому обігу досліджень у галузі психології особистості *категорії можливого* [4] відкриває нові перспективи для інтерпретації сутності різних форм прояву так званої «подвійної психічної реальності», однією з яких можна, на наш погляд, вважати і феномен *емоційного інтелекту* (ЕІ), що досліджується в психології упродовж останніх двадцяти років, але й досі не має, як правомірно стверджують автори останньої монографії з проблеми [23], адекватної концептуалізації.

Провідною детермінантою «подвійності форм прояву психічної реальності» є існування в людини рефлексивної свідомості [6]. Включення свідомості у схему аналізу особливостей емоційно-оцінювального ставлення людини до подій її життя, що супроводжує функціонування людини як суб'єкта життєдіяльності, дозволяє запропонувати нову концептуалізацію ЕІ. Ця концептуалізація спирається на філософське тлумачення змісту категорії можливого, найбільш повно, за оцінкою Д. О. Леонтєва [4], розкриті М. Епштейном [12]. Згідно з його інтерпретацією, «на відміну від «необхідного» як такого, що не може не бути» [12, с. 290], «можливе» – це те, що може бути, хоча й не зобов'язано бути» [12, с. 291]. Емоційно-оцінювальне ставлення людини до оточуючого її світу, до себе як суб'єкта життєдіяльності, до інших як партнерів по спілкуванню і взаємодії відноситься до психічних феноменів, яких «не може не бути», бо емоції є універсальним механізмом (як для людини, так і для тварини) суб'єктивного оцінювання зовнішніх впливів, забезпечення самозбереження й виживання у світі.

Разом з цим, як психологічно проникливо стверджував ще 2300 років тому Аристотель, емоції можуть переживатися людиною як надмірно інтенсивно, так і занадто невиразно, що в обох випадках не добре, проте відчуті і проявити емоцію у відповідний час і відповідному місці, по відношенню до об'єктів та людей, які на це заслуговують, керуючись при цьому гідними мотивами і виражаючи емоцію стримано і в найкращий спосіб, – це є ознака добродетності. Автор передмови до останньої монографії з проблем емоційного інтелекту, за якою ми цитуємо у вільному перекладі на українську мову це спостереження Аристотеля, Дж. Аверилл [23] додав до висловлювання видатного філософа, що його можна вважати цілком адекватним визначенням змісту емоційного інтелекту. Це визначення, на наш погляд, адекватно розкриває сутність ЕІ як однієї з форм прояву «подвійної» психічної реальності. Важливість емоційно-розумної поведінки людини важко переоцінити, бо, як правомірно висловився з приводу можливих емоційних реакцій деяких людей сучасний російський дослідник В. П. Зінченко, «...не так вже й мало людей думають, точніше приймають рішення за механізмом умовних рефлексів» [2, с. 146], тобто не спираючись на рефлексивну свідомість. Остання ж, за даними сучасних дослідників, являє собою бар'єр між «детермінуючими силами і людськими подіями» [16, р. 9]. З її допомогою людина може розробляти плани, відкладати дію, вигадувати те, чого немає.

Поведінка, опосередкована рефлексивною свідомістю, реалізується у вигляді таких особистісних феноменів, як цілі, цінності, настанови, стратегії. Інші форми прояву рефлексивної свідомості ще повністю не ідентифіковані, як і остаточно

не оцінена їх значущість для особистості, адже деякі з подібних феноменів характеризуються амбівалентністю.

Стан дослідження форм прояву рефлексивної свідомості. Як підкреслює Д. О. Леонтьєв в останній монографії з проблем особистісного потенціалу [4], проблему рефлексії як проблему онтологічну і гносеологічну вперше обґрунтував С. Л. Рубінштейн. Він розглядав рефлексію як властивість особистості, що відіграє важливу роль у самодетермінації і саморегуляції життєдіяльності людини [10].

В останній час у психології все більше помітні підходи, у яких поняття рефлексії і саморегуляції розглядаються як щільно пов'язані між собою, що відбиває філософське розуміння рефлексії як специфічного людського способу ставлення до світу, яке піднімає життєдіяльність людини на якісно новий рівень [4, с. 364]. Рефлексивність у контексті особистісного потенціалу розглядається як індивідуальна властивість, яка може бути кваліфікована і діагностована.

Рефлексія діяльності суб'єкта підрозділяється на ситуативну, ретроспективну, перспективну і включає рефлексію як власного внутрішнього світу, так і світу інших людей, що передбачає вміння розуміти причини поведінки інших людей, ставити себе на їхнє місце, передбачати реакцію оточуючих на свої дії, виявляти турботу про почуття інших людей.

Як різновид рефлексивності сучасний дослідник М. Снайдер [22] розглядає *самомоніторинг* поведінки, точніше деякі його аспекти. У зміст цього поняття автор вкладає не тільки *спроможність* суб'єкта, а і його *прагнення* відслідковувати шляхом самоспостереження і самоконтроля власну експресивну поведінку і самопрезентацію у соціальних ситуаціях. Самомоніторинг, таким чином, можна розглядати як тенденцію і здібність здійснювати саморефлексію у комунікативних ситуаціях. Як встановлено [3], самомоніторинг значуще корелює з варіативністю поведінки у різних контекстах і ситуаціях.

Ще більш цікавий напрям досліджень рефлексивності, пов'язаний з підтвердженням позитивного впливу рефлексивних процесів на саморегуляцію, представлений дослідженнями феномена «mindfulness» [14], який трактують як «усвідомлену присутність» або зосередженість уваги на подіях теперішнього часу. Цей феномен характеризує ясну свідомість. Найважливіші дослідження, пов'язані з цією формою рефлексивної свідомості, спираються на теорію самодетермінації, у якій він отримав «нове життя» [15]. Ясність усвідомлення ситуації і високий рівень уваги, пов'язаний з феноменом «усвідомленої присутності», зумовлюють отримання людиною необхідної інформації і відчуттів, необхідних для здорової саморегуляції, яка виявляється тим успішнішою, чим краще індивід володіє інформацією про події, що відбуваються навколо нього.

Провідні дослідники феномена [14; 15] довели, що позитивні наслідкові результати «усвідомленої присутності», тобто високого рівня уважливості до подій, що відбуваються навколо людини, проявляються у вигляді високого рівня суб'єктивного благополуччя. Виявився також позитивний зв'язок цього феномена з відкритістю досвіду, ясністю переживань емоцій, з увагою до почуттів, з потребою у пізнанні, із задоволенням життям, автономністю. Те, що встановлено негативний зв'язок феномена з нейротизмом, тривожністю, депресією, ворожістю, підкреслює важливість цієї форми рефлексивної свідомості як складової особистісного потенціалу.

У зв'язку з цими даними нещодавно введено поняття так званої *саногенної рефлексії*, що відбиває її роль для збереження здоров'я [17].

Поряд з цим деякі форми рефлексивної свідомості вважаються амбівалентними. Наприклад, румінація – нав'язливі переживання з приводу негативних подій минулого – справляє негативний вплив на благополуччя людини [20].

Д. О. Леонтьєв відмічає [5], що негативні переживання, які породжують

тривогу, справляють більш негативний вплив на людину, коли суб'єкт починає відчувати так звану «вторинну» тривогу, тобто тривогу з приводу того, як позбавитись тривоги.

Огляд новітніх досліджень з проблеми [9] дає підстави вважати, що рефлексивна свідомість лежить в основі й феномена відповідальності як однієї з форм прояву «подвійної психічної реальності», що відбиває ставлення людини до мотивів її діяльності, до цінностей та цілей.

У зв'язку з поширенням останнім часом досліджень у галузі позитивної психології набуває актуальності вивчення можливостей свідомої регуляції позитивних психологічних процесів. Останні є значно більш плинними, ніж негативні переживання, і потребують більших зусиль для збереження їх наслідків.

Мета даної статті полягає у теоретичному обґрунтуванні і висвітленні результатів емпіричної перевірки гіпотези щодо можливості тлумачення *емоційного інтелекту* не тільки і не стільки як системи специфічних здібностей та стійких особистісних диспозицій, що забезпечують регуляцію емоцій в процесі життєдіяльності, а, у першу чергу, як «надбудови» над первинними емоційними спонуканнями, тобто як форму прояву рефлексивної свідомості.

Запропонований підхід логічно впливає, на наш погляд, із стисло розглянутих вище положень відносно змісту нових понять, пов'язаних з дослідженнями у галузі психології особистості, як: «категорія можливого», «подвійна психічна реальність», «рефлексивна свідомість», «усвідомлена присутність» (*mindfulness*), «самомоніторинг експресивної поведінки», «особистісний потенціал».

В існуючих публікаціях з проблеми ЕІ зміст феномена тлумачиться більш вузько, найчастіше як відносно незалежної від загального інтелекту системи метакогнітивних *здібностей*, у якій виокремлюють ієрархічно-організовані компоненти сприйняття, розуміння і регуляції емоцій, почуттів й емоційних станів, – як власних, так і інших суб'єктів, – задля успішного управління ними у різних видах діяльності [18; 19]. Серед диспозиційних детермінант ЕІ виокремлюють: позитивні ознаки п'яти глобальних *рис особистості* (*диспозиційна* модель ЕІ [21]); а також певні особистісні новоутворення, так звані «специфічні адаптації» [13], що формуються в процесі набуття людиною емоційної *компетентності* і розглядаються як «особистісні досягнення» (модель *компетентностей* [1]; *змішана* модель [13]). Існуючі підходи до вимірювання ЕІ не мають чітких психологічних критеріїв оцінювання *рівнів* його розвитку.

Отже, ЕІ розглядається у межах перших трьох поглядів на пояснення закономірних відмінностей у функціонуванні людини як суб'єкта життєдіяльності, що були згадані на початку статті, тобто як інтегральна властивість індивідуальності, детермінована здібностями, диспозиціями та компетентностями людини. Разом з тим, як відмічалось із посиланням на спостереження Аристотеля, ЕІ можна визначити не тільки за допомогою здатностей, здібностей та стійких диспозицій людини, а й за допомогою настанов, мотивів, системи ставлень до оточуючого світу, до себе, до інших. Останні феномени співвідносяться з рефлексивною свідомістю людини, що зумовило появу запропонованого нами перекладу поняття емоційний *інтелект* як емоційна *розумність* [7].

Проведені під науковим керівництвом автора статті емпіричні дослідження (зокрема аспірантами Н. В. Ковригою, А. Г. Четверик-Бурчак) дозволили запропонувати ієрархічну структуру оцінювання рівнів сформованості емоційного інтелекту і визначити форми відображення внутрішніх детермінант ЕІ у свідомості людини.

Інтегрованим відображенням внутрішніх детермінант ЕІ у свідомості людини можна вважати *почуття психологічного благополуччя*, у формі якого фіксується позитивне ставлення індивідуума до себе як суб'єкта життєдіяльності. Крім

цього формою внутрішньої оцінки ставлення індивідуума до оточуючого світу, себе як суб'єкта діяльності і спілкування є також самооцінка, яку можна вважати диференційованою формою відображення внутрішньоособистісних факторів емоційного інтелекту [7]. Ще однією формою відображення у свідомості людини рівня розвитку емоційного інтелекту можна розглядати *вибір долаючих стратегій поведінки* в критичних ситуаціях життєдіяльності і спілкування, адже домінування тих чи інших стратегій психологічного подолання відбиває відповідні аспекти внутрішнього суб'єктивного світу особистості.

Зовнішні аспекти прояву ЕІ теж мають рівневу структуру: їх внутрішнім компонентом можна вважати характер *мотивації діяльності* (внутрішня або зовнішня), характер *контролю* (інтернальний, екстернальний), характер *вибору актів поведінки*: з широкого кола можливостей, не диференційованих суб'єктом; з можливостей, визнаних придатними для себе. Зазначені аспекти відбивають *феноменологічний рівень* зовнішнього або внутрішній компонент зовнішнього. Рівні сформованості ЕІ, виокремлені на кількох вибірках досліджуваних методом клас-терного аналізу, можна описати у такий спосіб (табл. 1).

Найнижчому рівню сформованості емоційного інтелекту відповідає здійснення емоційного реагування по механізму умовного рефлексу (реактивна дія); ініціювання активності на сенсорно-перцептивному рівні; здійснення активності з переважанням зовнішніх компонентів над внутрішніми, на низькому рівні її усвідомлення, при низькому виявленні самоконтролю, з високою ситуативною зумовленістю.

Середньому рівню сформованості емоційного інтелекту відповідає здійснення зовнішньої активності (діяльності, спілкування) довільно, на підставі уявлень (мислення), із застосуванням певних вольових зусиль, що відповідним чином відбиватиметься у свідомості на рівні емоційних переживань; переважання внутрішнього над зовнішнім; високий рівень виявлення самоконтролю; поєднання у долаючій поведінці стратегії концентрації на задачі зі стратегією емоційного реагування, з відбиттям на рівні відчуття психологічного благополуччя позитивного ставлення до себе як суб'єкта життєдіяльності та спілкування. Для цього рівня сформованості емоційного інтелекту характерним є також і високий рівень самооцінки суб'єкта. Це специфічне усвідомлення суб'єктом власного емоційного інтелекту.

Найвищий рівень сформованості емоційного інтелекту відповідає, як ми обґрунтували теоретично і довели в процесі емпіричних досліджень, найвищому рівню розвитку внутрішнього світу людини. Він базується на наявності у суб'єкта відповідних добродійних настанов щодо можливих для нього особисто альтернатив поведінки у конкретних ситуаціях життєдіяльності. Ці настанови відбивають індивідуальну систему цінностей суб'єкта, яка чітко усвідомлена ним. Такий етап розвитку емоційного інтелекту характеризується гармонійним співвіднесенням внутрішнього і зовнішнього, бо людина відчуває себе звільненою від безпосередніх ситуаційних вимог. Вибір характеру поведінки, адекватного ситуації, здійснюється нею без надмірних зусиль волі, оскільки він відбиває систему соціальних навиків, які сформувалися під впливом переконань на рівні свідомості. Мотивування такої поведінки здійснюється суб'єктом не ззовні, а із середини. Достатній рівень самоконтролю має інтернальний локус і людина у зовнішній поведінці виявляє досить помірний рівень сенситивності до можливих емоціогенних подразників та інтенсивності реагування на них.

Результати факторного аналізу (метод головних компонент) показали, що 35 % розбіжностей між досліджуваними, розподіленими на полярні кластери за ознаками рівня сформованості емоційного інтелекту, пояснюється фактором, до складу якого увійшли змінні, що характеризують рівень сформованості смислоттєвих орієнтацій людини (1 місце), її психологічного благополуччя (2 місце),

Таблиця 1

Рівнева структура емоційного інтелекту
за критерієм співвіднесення його емоційних і інтелектуальних компонентів

Рівні виявлення емоційного інтелекту в життєдіяльності	Рівні детермінації активності	Ситуаційна зумовленість активності	Характер дії	Ознаки емоційного процесу, що супроводжує активність у стресогенних умовах	Форми прояву афективного компонента активності	Рівні психічного відображення суб'єктом активності
Низький	Сенсорно-перцептивний	Ситуативно-зумовлена	Реактивна дія	Контруентність внутрішніх і зовнішніх ознак емоційного процесу афективному забарвленню чинників	Орієнтація на позитивні чи негативні ознаки ситуації	Організменний
Середній	Мисленневий	Ситуативно-опосередкована	Усвідомлена дія	Контруентність внутрішніх ознак емоційного процесу афективному забарвленню чинників і довільно обрана контруентність або неконгруентність зовнішніх ознак	Орієнтація як на «знак» афективного забарвлення ситуації, так і на її суб'єктивну усвідомлену оцінку	Індивідний
Високий	Рівень настанов, цінностей, ідеалів	Надситуативна	Вчинок	Можлива неконгруентність як зовнішніх, так і внутрішніх ознак емоційного процесу афективному (зокрема негативному) забарвленню чинників	Орієнтація на зміст ситуації і систему сформованих особистісних настанов	Особистісний

власне емоційні здібності (розуміння і контроль власних емоцій, емоцій інших людей) (3 місце) та показники позитивних особистісних рис, що формуються під впливом загальнолюдських чеснот: сумлінності, доброзичливості, емоційної стійкості, низький рівень депресії і макіавеалізму. До ознак цього фактора належать також високі показники стабільності психічного здоров'я і стратегії концентрації на проблемі при стресоподоланні.

Другий фактор можна описати як низький рівень притаманності суб'єктам із розвиненим ЕІ психопатичних схильностей.

Отримані дані свідчать про більш значний внесок у прояви ЕІ внутрішньо-особистісного інтелекту у порівнянні із соціальним інтелектом та вирішальну роль позитивних особистісних *настанов* у зумовленні емоційно-розумної поведінки.

Висновки.

1. Проведене дослідження дозволило підтвердити доцільність погляду на ЕІ як форму прояву наявності «подвійної» психічної реальності, як на інтегративну властивість особистості, провідним компонентом якої є система позитивних *смісло-життєвих орієнтацій* людини, свідомо обраних стратегій поведінки і самооцінки.

2. Підтвердилася передбачена Аристотелем здогадка про провідну роль *добродійних настанов* у зумовленні ЕІ.

3. Результати дослідження дають підстави підтримати висновок сучасних клінічних психологів про притаманність емоціям ознак *вищої психічної функції*.

4. На підставі отриманих даних можна висунути гіпотезу щодо провідної ролі *суб'єктної активності* в зумовленні емоційно-розумної поведінки, про що свідчить більш вагомий внесок у неї ознак внутрішньо-особистісного емоційного інтелекту у порівнянні із соціальним інтелектом.

5. Дослідження переконливо свідчить про те, що модель здібностей не може розглядатись як провідна у діагностиці емоційного інтелекту людини. У світлі цього більш вдалим терміном для розкриття змісту феномена можна вважати запропоноване автором статті термінологічне словосполучення *«емоційна розумність»*.

6. Доведено, що основним наслідковим результатом високого рівня сформованості ЕІ є задоволення життям, відчуття суб'єктивного благополуччя і стабільність психічного здоров'я.

Бібліографічні посилання

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Д. Гоулман. – М. : АСТ, 2008. – 478 с.
2. Зинченко В. П. Проблемы психологии развития (читая О. Мандельштама) / В. П. Зинченко // Вопросы психологии. – 1991. – № 5. – С. 146.
3. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А. В. Карпов // Психол. журн. – 2003. – Т. 24, № 5. – С. 45–57.
4. Леонтьев Д. А. Личностный потенциал. Структура и диагностика / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2011. – 679 с.
5. Леонтьев Д. А. Экзистенциальная тревога и как с ней борются / Д. А. Леонтьев // Моск. психотерапевт. журн. – 2003. – № 2. – С. 107–119.
6. Леонтьев Д. А. Рефлексивность как составляющая личностного потенциала / Д. А. Леонтьев, А. Ж. Аверина // Личностный потенциал. Структура и диагностика. – М. : Смысл, 2011. – С. 360–379.
7. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига. – К. : Вища шк., 2003. – 126 с.
8. Носенко Е. Л. Сучасні напрями зарубіжної психології: психологія особистості : підручник / Е. Л. Носенко, І. Ф. Аршава. – Д. : Вид-во ДНУ, 2010. – 264 с.
9. Ньюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / Ж. Ньюттен. – М. : Смысл, 2004. – 480 с.

10. **Рубинштейн С. Л.** Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. – М. : Наука, 1997. – 360 с.
11. **Хеккхаузен Х.** Мотивация и деятельность / Х. Хеккхаузен. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2003. – 860 с.
12. **Эпштейн М. Н.** Философия возможного / М. Н. Эпштейн. – СПб. : Алетейя, 2004. – 334 с.
13. **Bar-On R.** Bar-On Emotional Quotient Inventory (Eq-i) / Technical manual / R. Bar-On. – Toronto : Multi-Health Systems, 1997.
14. **Brown K. W.** The Benefits of Being Present: Mindfulness and Its Role in Psychological Well-Being / K. W. Brown, R. M. Ryan // Journal of Personality and Social Psychology. – 2003. – Vol. 84, N 4. – P. 822–848.
15. **Brown K. W.** Fostering healthy self-regulation from within and without: a self-determination theory perspective / K. W. Brown, R. M. Ryan // Positive Psychology in Practice / P. Alex Linley, S. Joseph (Eds.) – L. : Wiley, 2004. – P. 105–124.
16. **Csikszentmihalyi M.** Introduction // M. Csikszentmihalyi, I. S. Csikszentmihalyi (Eds.) A Life Worth Living: Contributions to Positive Psychology. – NY : Oxford University Press, 2006. – P. 3–14.
17. **Kashdan T. B.** New developments in emotion regulation with an emphasis on the positive spectrum of human functioning / T. B. Kashdan // Journal of Happiness Studies. – 2007. – Vol. 8. – P. 303–310.
18. **Mayer J. D.** Emotional intelligence as a standard intelligence / J. D. Mayer, P. Salovey, D. Caruso // Psychological Inquiry. – 2004. – Vol. 15. – P. 197–215.
19. **Mayer J. D.** The Intelligence of emotional intelligence / J. D. Mayer, P. Salovey // Intelligence. – 1993. – Vol. 17, N 4. – P. 433–442.
20. **Nolen-Hoeksema S.** Rethinking Rumination / S. Nolen-Hoeksema, B. E. Wisco, S. Lyubomirsky // Perspectives on Psychological Science. – 2008. – N 5. – P. 400–424.
21. **Petrides K. V.** On the dimensional structure of emotional intelligence. / K. V. Petrides, A. Furnham // Personality and Individual Differences. – 2000. – Vol. 29. – P. 313–320.
22. **Snyder M.** Self-monitoring of expressive behavior / M. Snyder // Journal of Personality and Social Psychology. – 1974. – N 30. – P. 526–537.
23. **Zeidner M.** What we know about Emotional Intelligence. How it Affects Learning, Work, Relationships and our Mental Health / M. Zeidner, G. Matthews, R. D. Roberts. – Massachusetts, Institute of Technology, 2009. – 442 p.

Надійшла до редколегії 14.03.2012 р.

УДК 159.95

О. Б. Опихайло

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПОЗИТИВНІ СТИЛІ ГУМОРУ ЯК ПОКАЗНИК ОПТИМАЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Наведено стислий огляд результатів сучасних досліджень у галузі психології особистості, що стосуються різних стилів прояву гумору, розглянуто результати перевірки зв'язку позитивних стилів прояву гумору як показника оптимального функціонування особистості з психологічними чинниками; визначено перспективи подальшого дослідження проблеми, пов'язані з вивченням гумору як методу імпліцитної діагностики психологічного здоров'я і благополуччя людини.

Ключові слова: гумор, стилі гумору, позитивне (оптимальне) функціонування особистості.

Приведен краткий обзор результатов современных исследований в области психологии личности, которые касаются разных стилей проявления юмора, рассмо-